

LEKSIS ETNIK DUSUN DAN PENGARUH INDO-MALAYAN

Mohd Nor Azan Abdullah¹

Mohd Yusof Abdullah²

Universiti Malaysia Sabah¹

Universiti Melaka²

Corresponding Author's Email: azan@ums.edu.my

Article History:

Received : 26 August 2022

Accepted : 10 September 2022

Published : 31 December 2022

ABSTRAK

Komunikasi yang sempurna bila mana manusia dapat berkomunikasi di antara satu sama lain secara berkesan melalui leksis semasa pengucapan supaya maksud percakapan tersebut dapat difahami dengan tepat. Leksis merupakan perkataan yang mempunyai makna tersurat dan tersirat dalam lisan mahupun tulisan. Etnik Dusun merupakan salah satu kaum yang menduduki kepulauan Borneo Utara. Etnik Dusun dikelompokkan dalam suku mongoliad iaitu berketurunan Monggol. Dusunik diwarnai dengan pelbagai sub etnik seperti suku Lotud, Tambanoa, Kuijau dan beberapa suku lain. Pengaruh Indo-Malayan dapat dilihat melalui penggunaan leksis tersebut dalam pertuturan masyarakat Dusunik. Indo-Malayan meliputi kawasan benua India, Indonesia, Borneo, Filipina, Indochina sehingga ke Garis Wallace yang merupakan zon peralihan antara Asia dan Australia. Ramai penutur bahasa Dusunik tidak menyedari bahasa leksis Dusunik diserapi beberapa leksis Indo-Malayan khususnya leksis Sanskrit. Penyelidik menyenaraikan beberapa leksis Indo-Malayan yang terdapat dalam bahasa Dusunik serta mengenal pasti beberapa perubahan elemen fonemik apabila diserapkan sebagai leksis Dusunik. Metodologi kajian bersifat kualitatif dengan kaedah kajian perpustakaan yang melibatkan penelitian buku-buku, dokumen dan laman sesawang.

Kata Kunci: Leksis, Dusun, Pengaruh, Indo-Malayan.

THE DUSUN ETHNIC LEXIS AND INDO-MALAYAN INFLUENCE

ABSTRACT

A perfect communication happens when human beings can communicate with each other effectively through lexicon during speech so that the meaning of the conversation can be understood accurately. Lexis are word that have explicit and implicit meanings whether it is in oral nor in writing. The Dusun ethnic is one of the tribes that lives in the islands of North Borneo. The Dusun ethnic is grouped in the Mongolian tribe, which is of Mongol descent. There are various Dusunik sub-ethnic such as Lotud, Tambanoa, Kuijau and several other tribes. The influence of Indo-Malayan can be seen through the use of the lexicon in the speech of the Dusunik community. The Indo-Malayan covers the continents of India,

Indonesia, Borneo, Philippines, Indochina and up to the Wallace Line which is the transition zone between Asia and Australia. Many of the Dusunik language speakers are not aware of the Dusunik lexicon is absorbed by some Indo-Malayan lexicons, especially the Sanskrit lexicon. Researchers have listed some of the Indo-Malayan lexicons found in the Dusunik language as well as identifying several changes in phonemic elements when absorbed as Dusunik lexicon. A qualitative method have been applied as this research methodology in which consist of library research that involve the evaluation of books and journals as well as an online review of pertinent resources.

Keywords: *Lexis, Dusun, Influence, Indo-Malayan*

PENGENALAN

Menurut Laurence W. Jones, 1964, kedudukan Borneo Utara adalah di laluan persimpangan perairan global Singapura, Manila, Hong Kong dan Darwin Australia. Maka sudah tentunya menguasai Borneo utara bererti menguasai laluan persimpangan dari lautan China, Lautan Hindi dan seterusnya ke lautan menuju ke Eropah. Dalam bukunya yang bertajuk *La Population de Trois États de Bornéo du Nord, Sarawak et Brunéi* mencatatkan di Borneo Utara terdapat etnik Dusun, Murut dan semua etnik lain. Pada tahun 1960 beliau menggariskan kehidupan di Borneo yang diwakili 3 buah negara didiami 11 kumpulan etnik utama dan 31 jenis sub etnik. Beliau menamakan 5 kumpulan etnik utama iaitu Dayak, Dusun, Melayu, Badjan dan Cina. Menurut beliau terdapat juga populasi imigran iaitu cina, India, Pakistan, Indonesia, Filipina dan juga mereka yang keturunan Kokos. Sebelum era 60 an istilah Dusun diguna pakai bagi menggambarkan etnik Dusunik yang merangkumi etnik Kadazan.

État et groupe ethnique		1947-1951	1960
Sarawak.....	Toutes races.....	620	820
	Malais.....	620	800
	Dayaks.....	550	720
	Chinois.....	810	990
Bornéo du Nord	Toutes races.....	620	860
	Dusuns.....	550	780
	Muruts.....	280	620
Brunéi.....	Toutes races.....	660	1.020

Rajah 1: Negara dan Kumpulan Etnik

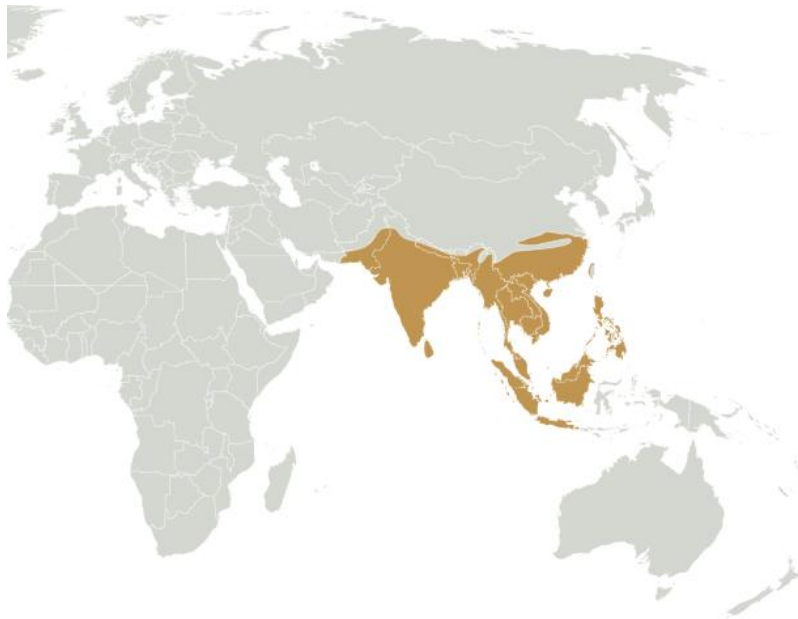
Sumber: *La Population de Trois États de Bornéo du Nord, Sarawak et Brunéi* (Laurence W. Jones, 1964)

Indo-Malayan

Pengaruh membawa pengertian kesan yang ditinggalkan dan kesan tersebut menjadi signifikan serta mempengaruhi kehidupan sesuatu etnik. Dalam hal ini, kesan daripada pengaruh Indo-Malayan dapat dilihat dalam masyarakat Dusun di Borneo Utara sama ada dalam kehidupan mahupun dalam leksis bahasa Dusun yang dipertuturkan. Indo membawa

erti pengaruh Hindu hasil kekuasaan empayar Hinduisme dan Buddhisme sebelum kedatangan agama Islam dan Kristian ke alam Malaynesia dimana terletaknya kepulauan Borneo khususnya Borneo Utara. Penulis memfokuskan Borneo Utara dan pengaruh Indo terhadap leksis masyarakat Dusun. Indo-Malayan merupakan terma yang merujuk kepulauan Nusantara yang mana di sebelah kirinya menghadap Lautan Hindi, di benua India manakala di sebelah kanan pula, terletaknya benua China di Laut China Selatan. Di antara kedua-dua benua ini terletak “Indo-Malayan Archipelago” iaitu kepulauan Malaynesia atau dipanggil Nusantara yang juga dikenali sebagai kepulauan Indo-Melayu atau Indo-Malayan. Tidak dapat dinafikan lagi bahawa pengaruh empayar besar seperti empayar Srivijaya mahupun Majapahit adalah di bawah pengaruh Hindu dan Buddha manakala benua China pula mempunyai hubungan perdagangan mahu pun diplomatik pada era Malaynesia menjadi pusat Agama Buddha. Indo-Malayan juga merujuk kepada kepercayaan penduduk Malaynesia di bawah kepercayaan Hindu dan Buddha sebelum kedatangan agama Islam dan Kristian di rantau Malaynesia yang merangkumi pulau besar Borneo.

Williams (1965) mempercayai bahawa kaum Dusun berasal daripada rumpun Indo-Malayan dari selatan China beranjak ke negara-negara di Asia Tenggara. Dalam kajian ahli sejarah dan saintis sosial mengambil kira bahan kesenian, bahasa pertuturan, bentuk fizikal dan kumpulan darah sebagai cara mengaitkan dengan rumpun etnik Dusun. Secara umum, Indo-Malayan menganjur dari Afghanistan melalui benua kecil India ke Asia Tenggara hingga ke selatan China meliputi Indonesia, Borneo sehingga ke sempadan Alfred Russel Wallace yang memisahkan Indo-Malayan dengan Australasia.

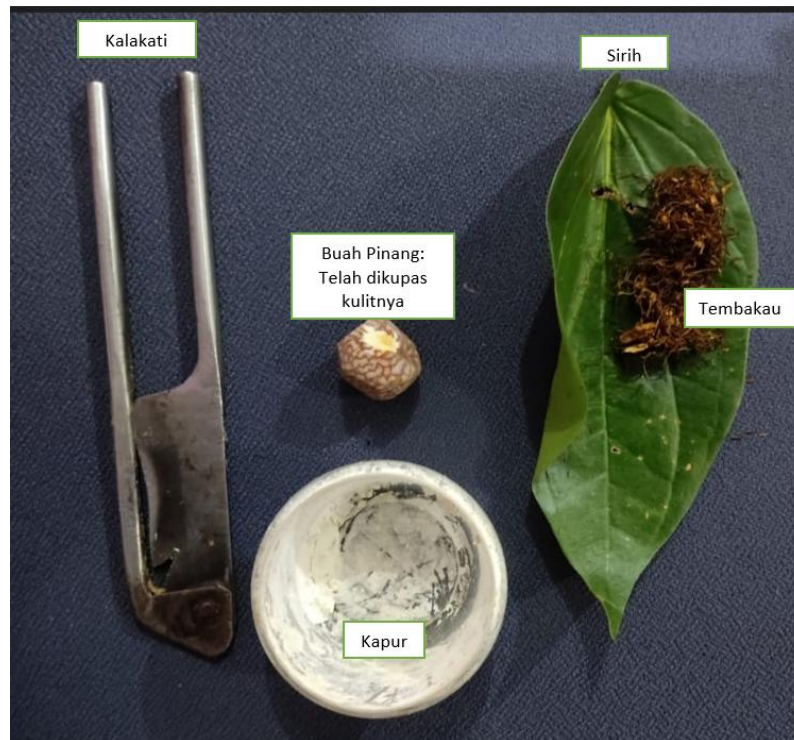
Rajah 2: Ekozon Indo-Malayan: Kawasan Berwarna coklat merupakan Kawasan Indo-Malayan

Sumber: https://ms.wikipedia.org/wiki/Ekozon_Indomalaya

Indo-Malayan menganjur dari Afghanistan melalui benua kecil India ke Asia Tenggara hingga ke selatan China meliputi Indonesia, Borneo sehingga ke sempadan Alfred Russel Wallace yang memisahkan Indomalaya dengan Australasia.

Pengaruh Indo dapat dikesan dalam tradisi masyarakat Dusun terutama amalan makan sirih. Menurut laman sesawang Sejarah - *Sirih Pinang* iaitu makanan sirih merupakan makanan warisan budaya silam lebih 3000 tahun dahulu yang diamalkan di rantau Asia

Tenggara. Berdasarkan cerita-cerita sastra dipercayai bahawa tradisi makan sirih berasal dari negeri India. Menurut laman sesawang *Sirih Pinang* bahawa terdapat catatan pelayar Marco Polo pada abad ketiga belas terdapat segumpal sentil atau songel di mulut kaum India. Menurut informan Encik Saladin Sahamin dari kampung Lohan Ranau, bahawa kacip yang memotong pinang dipanggil *Kalakati*. Istilah *Kati* merujuk pisau dalam rumpun bahasa Tamil. Menurutnya lagi *kalakati* adalah merujuk *belah* dan *kati* yang membawa maksud *memotong* dan *pisau* yang merujuk *potong dengan pisau*.

Gambar 1: Menunjukkan alat Kalakati dan bahan lain dalam tradisi makan sirih masyarakat Dusun hasil pengaruh Indo-Malayan

MASALAH KAJIAN

Ramai di kalangan masyarakat etnik Dusun kurang mengetahui bahasa Dusun juga telah menerima pengaruh Indo-Malayan melalui bahasa Sanskrit secara tidak langsung. Mereka menuturkan dengan menggunakan leksis Sanskrit yang telah disesuaikan dengan sebutan Dusun tanpa mengetahui leksis tersebut adalah terserap ke dalam bahasa Dusun melalui penyerapan sekunder. Penyerapan leksis secara sekunder ialah penyerapan secara tidak langsung yang ditakrifkan peminjaman leksis melalui pinjaman daripada bukan bahasa asal. Oleh itu kajian ini adalah untuk menjelaskan terdapat beberapa leksis Indo-Malayan terutamanya leksis Sanskrit diasimilasikan dalam leksis komunikasi mahupun tulisan dalam bahasa Dusun.

OBJEKTIF KAJIAN

Kajian ini bertujuan untuk menyenaraikan beberapa leksis serapan Indo-Malayan di bawah pengaruh bahasa Sanskrit yang terkesan dalam leksis bahasa Dusun dan menjelaskan bagaimana berlakunya pengaruh Sanskrit terhadap penyerapan leksis tersebut ke dalam bahasa Dusun.

METODOLOGI KAJIAN

Penulis menggunakan kaedah kajian perpustakaan dengan merujuk buku-buku atau dokumen tatabahasa yang berkaitan. Kaedah temu bual juga digunakan untuk mengesahkan penggunaan kata serapan Sanskrit ke dalam bahasa Dusun yang tidak didokumentasikan tetapi digunakan dalam komunikasi harian masyarakat Dusun.

KAJIAN LITERATUR

Terdapat beberapa kajian tetapi tidak menjurus kepada kajian pengaruh Indo-Malayan dalam bahasa Dusun. Contoh kajian “Ethnic Labels and Identity Among Kadazans in Penampang, Sabah Malaysian Borneo” (Trixie M. Tangit: 2017), mengupas asal-usul etnik KadazanDusun, bahasa Kadazan dan Dusun serta sejarah penyatuan dua bahasa tersebut sebagai bahasa KadazanDusun. Beliau menulis mengenai istilah Kadazan yang menimbulkan kekeliruan apabila perbandingan dilakukan di kalangan yang beragama Islam. Keadaan ini menyebabkan pemimpin Kadazan membina istilah untuk memperkukuhkan lagi identiti dengan harapan kewujudan istilah Kadazan dapat memperkukuhkan lagi etnik peribumi bersama-sama dengan etnik peribumi Sabah yang lain. Beliau juga menjelaskan kemasukan Islam oleh orang Kadazan dianggap boleh minoriti masyarakat Kadazan di tanah Sabah kerana biasanya mereka yang memeluk agama Islam akan menyertai kumpulan Melayu. Kajian beliau tidak menyentuh mengenai pengaruh Indo-Malayan bahasa Dusun. Penulis artikel ini pula mengkaji lexis masyarakat Dusun sahaja. Ini kerana bahasa Kadazan walaupun berada dalam rumpun Dusunik tetapi mempunyai variasi tersendiri dalam sebutan mahupun dalam beberapa konstruksi fonem leksikal. Misalnya lexis *tagayo* [Dusun], *tagazo* [Kadazan] yang kedua-duanya membawa maksud *besar*. Contoh lain *duvo* [Kadazan], *duo* [Dusun] membawa maksud *dua*. Terdapatnya pengaruh Indo-Malayan dalam bahasa Dusun menunjukkan kelestarian bahasa Dusun itu sendiri boleh menerima dan menyerap lexis Indo-Malayan iaitu Sanskrit sebagai lexis serapan bahasa Dusun.

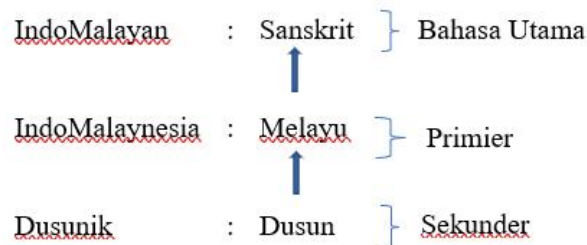
Dayu Sansalu (2013), menulis mengenai perbezaan dan persamaan sebutan dan makna dalam pelbagai dialek Kadazandusun. Beliau mengelaskan bahasa Kadazandusun di bawah rumpun Dusunik yang melahirkan beberapa dialek bahasa. Sub-etnik Murutik seperti Alumbis, Baukan, Gana, Kalabakan, Kwijau, Kolod, Lundayeh, Lun Bawang, Nabai, Okolor, Paluan, Selungai, Serudung, Sembangkung, Sumambu, Tagal dan Timogon serta Paitanik seperti Abai Sungai, Bagahak, Kawananan, Kelobuon, Lingkabau, Lobou, Makiang, Melapi, Paitan, Pingas, Sungai, Sukang, Talantang, Sondayo dan Tombonuo yang juga tumbuh sebagai cabang sub-etnik rumpun Dusunik. Menurut beliau “Masyarakat Kadazandusun yang dimaksudkan ialah semua sub-etnik dalam rumpun Kadazandusun.” Bagi penulis artikel ini, perlu ada satu definisi KadazanDusun yang jelas agar ia memberikan gambaran yang tepat sama ada Kadazandusun merupakan sub-etnik kepada keluarga Dusunik atau Kadazan membentuk bahasa Dusun. Ini kerana mengikut kajian Laurence W. Jones (1964) menulis hanya etnik Dusun dalam bukunya *La Population de Trois États de Bornéo du Nord, Sarawak et Brunéi*. Ini kerana masyarakat Dusun sebelum pengistilahan Kadazan ujud pada tahun 50 an, menamakan diri mereka sebagai MOMOGUN yang membawa makna orang asal atau orang tempatan Sabah dan bahasa Kadazandusun secara rasminya ujud pada 24 Januari 1995 bila mana Ahli Majlis Tertinggi Kadazan Dusun Cultural Association selepas itu dikenali sebagai KDCA dan United Dusun Sabah Association (USDA) menjadikan bahasa KadazanDusun sebagai bahasa rasmi bagi kedua-dua pertubuhan. Persetujuan dicapai agar istilah KadazanDusun dipakai dalam penulisan, pertuturan, pengajaran dan pembelajaran bahasa ibunda dan diguna pakai oleh semua etnik KadazanDusun tanpa larangan dialek-

dialek tempatan yang lain. British dan empayar kerajaan sebelum kedatangan Inggeris ke Borneo Utara yang telah memberikan gelaran penduduk yang mengusahakan pertanian sama ada di tanah rendah mahu di kawasan pendalaman sebagai pekebun tani dengan gelaran orang Dusun seperti mana perkataan *Melayu* yang merujuk kawasan hijau, berbukit-bukau serta subur merupakan asal perkataan *Sanskrit* merujuk penduduk Melayu di alam Malaynesia. Dayu Sansalu juga tidak menelusuri apakah ada pengaruh Indo-Malayan dalam tulisan beliau.

Kajian Minah Sintian (2018), meneliti variasi leksikal dalam dialek keluarga Dusun berdasarkan variasi bunyi konsonan bagi dialek keluarga Dusun bertajuk Variasi Leksikal Dalam Dialek Keluarga Dusun di Sabah. Minah Sintian melihat sejarah penggunaan istilah Kadazan dan Dusun dengan mengkaji variasi leksikal dalam dialek keluarga Dusun berdasarkan variasi bunyi konsonan bagi dialek keluarga Dusun. Dialek yang dikaji termasuk dialek Bunduliwan, Tanggara, Tatana, Rungus, Dumpas dan Mangkaak. Perbandingan dibuat dengan kognat dialek Bunduliwan bersama dengan dialek-dialek lain dalam keluarga Dusun. Kajian beliau membezakan ciri-ciri lesikal dialek keluarga Dusun. Oleh yang demikian, kajian pengaruh leksis Indo-Malayan dalam leksis Dusun merupakan satu kajian dapat membantu mengenali leksis Indo-Malayan dalam bahasa Dusun.

Leksis Indo-Malayan (Sanskrit)-Dusun

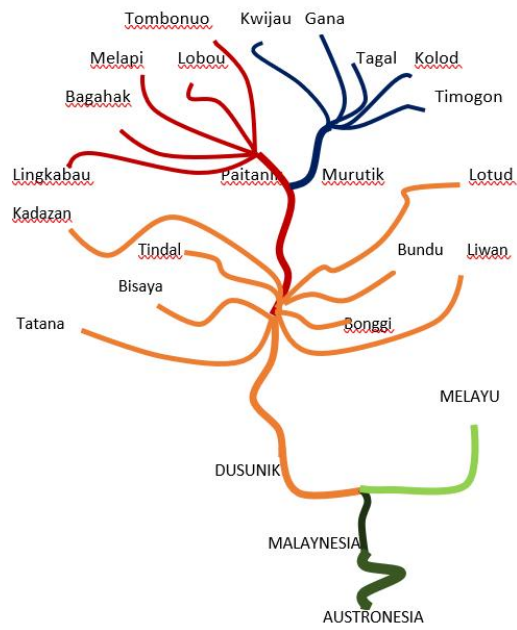
Penulis menggunakan kamus Sanskrit-Perancis, Kamus Melayu-Indonesia dan Kamus Dusun/Kadazan dalam mengenal pasti leksis serapan Sanskrit ke dalam leksis bahasa Dusun. Penulis mengenal pasti beberapa leksis merupakan leksis asal bahasa Sanskrit kemudiannya berlaku penyerapan leksis tersebut ke dalam bahasa Melayu (penyerapan primier) dan dipinjam masuk ke dalam bahasa Dusun secara tidak langsung (sekunder) melalui pengaruh empayar Srivijaya mahu pun Majapahit dan melalui penuturan bahasa Melayu sebagai bahasa rasmi negara. Rajah 3 menunjukkan proses penyerapan leksis bahasa Indo-Malayan Sanskrit ke dalam bahasa Dusun.

Rajah 3: Proses penyerapan leksis Indo-Malayan Sanskrit ke bahasa Dusun

Rumpun Dusunik

Bahasa Dusunik merupakan rumpun bahasa Austronesia yang berada dalam keluarga Malaynesia iaitu keluarga bahasa Nusantara. Daripada keluarga Malaynesia kemudiannya berpecah kepada dua kelompok bahasa iaitu bahasa Dusunik dan bahasa Melayu, Bahasa Dusunik pula berkongsi keluarga bersama bahasa Paitanik dan bahasa Murutik. Bahasa Dusunik dan bahasa Melayu merupakan subkelompok bahasa Malaynesia. Pengelompokan bahasa Dusunik dapat diperhatikan pada rajah 4.

Rajah 4: Subkelompok Bahasa Dusunik

Jadual 1: Menunjukkan Senarai Leksis Serapan Bahasa Sanskrit ke Dalam Bahasa Dusun

Kamus Sanskrit - Perancis	Kamus Indonesia-Perancis	Kamus Dusun/ Kadazan
aṅka - chiffre (6)	Angka (skr)	Angka (35)
Bhāgin - qui obtient une part (528)	Bagi (bahagi - skr)	Bagi (63)
Vamṣa - race lunaire (722)	Bangsa (skr - wangsa)	Bansa' (86)
Bhāsa - langue (531)	Bahasa (skr)	Basa' (88)
Vicāra	Bicara (skr - Wicara)	Bisala'/ bisara (103)
Danda - amende (335)	Denda (skr)	Danda (143)
Gaja - elephant (222)	Gajah (skr)	Gaja' (172)
-	Gula (skr - gulali)	Gula' (206)
-	Guna (skr)	Guno (206)
Krtah - faire (27)	Kerja (skr)	Kalaja (366)
Rājan - roi (602)	Raja (skr)	Laja' (433)
Artha - sens, signification (80)	Arti (skr - erti)	Loti/rati (440)
Rasa - saveur (600)	Rasa (skr)	Loso/roso (447)
Masa - temps	Masa (skr)	Maso (456)
Mūla - nt, racine ; base	Mula (skr)	Mula (462)
Naga - serpent	Naga (skr)	Naga' (464)
Naraka - enfer (352)	Neraka	Nalaka (464)
-	Ceritera (skr)	Solita / sorita (648)
Çukta - aigre (733)	Cuka(skr)	Souka (667)
Sukha - plaisant (841)	Suka (skr)	Suka (678)
Sukhayati - rendre heureux (842)		
Svarga - residence des dieux	-	Surga (696)
Sutra - cordon sacré -porte en particulier par les Brahmanes (857)	Sutera [sutra-skr)	Sutala (701)

Sumber: Dictionnaire Sanskrit-Français (1987), Dictionnaire General Indonesien- Français (1984) dan Kadazan Dusun Malay-English Dictionary (1995).

Dalam Jadual 1 Penyerapan leksis dapat dikesan melalui perubahan bunyi dari leksis asal Sanskrit. Penyenaraian leksis dalam Jadual 1 menunjukkan penyerapan nyata leksis Sanskrit ke dalam leksis suku kaum Dusun. Perubahan fonem tertentu menunjukkan bahawa leksis tersebut adalah berasal daripada bahasa Sanskrit.

Analisis Beberapa Perubahan Fonem Leksis Serapan Sanskrit-Melayu-Dusun

aṅka (Sanskrit) → *angka* (Melayu) berlaku penyisipan konsonon *g* selepas konsonan nasal *n* bagi menyesuaikan bunyi sebutan Melayu dan masyarakat Dusun turut meminjam leksis pinjaman yang telah dipinjam oleh bahasa Melayu secara pinjaman leksis penuh *angka*

Krtah (Sanskrit) → *kerja* (Melayu) berlaku penyisipan vokal *a* di antara konsonon *k* dan *r*. Ini kerana pola susunan kata dalam bahasa Melayu menuntut gabungan konsonon-vokal bagi mengharmonikan sebutan. Oleh itu penyisipan vokal *e* berlaku di antara dua konsonon manakala leksis pinjaman *Krtah* yang diserapkan dengan penyesuaian bunyi melalui penambahan vokal *e* → *kerja* merupakan pinjam penuh sekunder dalam bahasa Dusun melalui bahasa Melayu.

Rasa (Sanskrit) dipinjam sebagai leksis pinjam penuh ke dalam bahasa Melayu akan tetapi dalam masyarakat Dusun pinjaman leksis *rasa* berlaku perubahan vokal *a* kepada vokal *o* dan terbit sebagai *roso* dan ada yang menyebutnya sebagai *loso* di mana konsonan *r* digantikan dengan konsonan *l*.

Bhāsā (Sanskrit) Penyisipan vokal [a] menerbitkan leksis *Bahasa* ke dalam bahasa Melayu akan tetapi serapan sekunder leksis ini ke dalam bahasa Dusun menerbitkan leksis *Basa'* yang mana berlaku penyisihan rangkap kedua iaitu *ha*. Konsonan *h* dan vokal *a* gugur. *Walau bagaimanapun terdapat keunikan sebut leksis tersebut apabila bunyi akhiran ialah bunyi glottis.*

Masa (Sanskrit) merupakan serapan penuh tanpa perubahan grafik *masa* dalam bahasa Melayu namun berlaku pengguguran fonem *a* dan digantikan dengan fonem *o* menjadi *maso*.

KESIMPULAN

Daripada penyenaian beberapa leksis Sanskrit dan analisis leksis yang dibuat, jelas menunjukkan bahawa pengaruh Indo-Malayan iaitu bahasa Sanskrit sememangnya berlaku ke dalam bahasa Dusun melalui peminjam sekunder. Faktor kewujudan dan pengaruh empayar-empayar tertentu seperti empayar Majapahit dari pulau Jawa yang telah meluaskan pengaruhnya sehingga ke pulau Borneo Utara serta beberapa pemerintahan pada zaman kerajaan Hindu di Malaynesia seperti kerajaan Srivijaya, termasuk juga kesultanan Melayu Melaka dan juga kesultanan Brunei memainkan peranan penting dalam peminjaman leksis Sanskrit. Hasil komunikasi yang melibatkan perkongsian perdagangan dan perhubungan sosialisasi, telah memperkayakan leksis Dusun. Kerajaan-kerajaan sejak awal tahun Masihi ialah kerajaan yang dipengaruhi dengan kerajaan Hindu dan Buddha. Bahasa etnik Sabah menerima pengaruh tidak langsung leksis Sanskrit melalui bahasa Melayu. Ini kerana keseluruhan alam Melayu merupakan kawasan penyebaran bahasa Melayu sebagai *lingua franca di alam* Malaynesia yang sudah sedia mengadaptasi leksis Sanskrit sejak abad ke-5 hingga abad ke-15 Masihi di mana banyak kosa kata Sanskrit yang dipinjam untuk ditulis pada prasasti batu. Dengan adanya penyerapan beberapa leksis Sanskrit ke bahasa Dusun, menunjukkan bahasa Dusun merupakan bahasa yang fleksibel dan mampu menjadi salah sebuah bahasa ilmu dan teknologi.

BIBLIOGRAFI

- Arena Wati. (1978). *Dusun*. Penerbitan Yayasan Sabah. Kota Kinabalu.
- Bahasa Melayu-Kadazan Dusun kamus. <https://ms.glosbe.com/ms/dtp/yang%20lepas>. Diakses Pada: 25.08.2022.
- Ekozon Indomalaya. https://ms.wikipedia.org/wiki/Ekzon_Indomalaya. Diakses Pada: 28.08.2022.
- Ensiklopedia Bahasa Melayu*. (2015). Dewan Bahasa dan Pustaka. Terengganu.
- Ensiklopedia Sejarah dan Kebudayaan Melayu*. (1999). Dewan Bahasa dan Pustaka. Selangor.
- Gimfil James (MD). (1983). *The Kadazans at the Crossroads. Published by Gimfil James*. Donggongan, Penampang. Printed by Kiti Trading. Kuala Lumpur.
- Janathan Kandok dan Low Kok On. (2016). *Sundait Warisan Kadazandusun*. Dewan Bahasa dan Pustaka. Kuala Lumpur.
- Kadazan Dusun Cultural Association, Sabah. (1995). *Kadazan Dusun Malay-English Dictionary*. Kota Kinabalu.
- Laurence W. Jones. (1964). *La Population de Trois États de Bornéo du Nord, Sarawak et Brunéi. Institut National d'Etudes Démographiques. France*.
- Mohd Nor Azan Abdullah dan Mohd Yusof Abdullah. (2017). *Keluarga Bahasa Indo-Malaynesia dan Pengaruh Bahasa Sanskrit dalam Memperkayakan Perbendaharaan Kosa Kata Bahasa Melayu*. Jurnal Kesidang. Jilid. 2:75-91.
- Pierre Labrousse. (1984). *Dictionnaire General Indonesien-Francais*. INALCO Paris.
- Rita Lasimbang dan Emilda Evon. (2010). *Rujukan Aspek Linguistik Bahasa Kadazandusun - Bahan Sokongan Pengajaran dan Pembelajaran Bahasa Kadazandusun*. Kadavai Books. Kota Kinabalu.
- Sejarah Nusantara pada era kerajaan Hindu - Buddha. https://id.wikipedia.org/wiki/Sejarah_Nusantara_pada_era_kerajaan_Hindu-Buddha. Diakses Pada: 15.08.2022.
- Stchoupak, N., Nitti, L. and Renou. L. (1987). *Dictionnaire Sanskrit-Français*. Librairie d'Amérique et d'Orient. Paris.
- Sylvain Brocquet. (2010). *Grammaire Elementaire et Pratique du Sanskrit Classique*. Edition Safran. Belgique.
- Whelan, F.G. (1970). *A History of Sabah*. Macmillan Singapore.
- Williams T.R. (1965) *The Dusun: A North Borneo society*. Holt, Rinehart and Winston.